

Sárkány István¹

Demográfiai robbanás

Régészeti kutatások igazolják, hogy az i. e. 4000–3000 között létrejött korai államalakulatokban az emberek a vizek mentén települtek le, itt létesültek az első városi civilizációk (például Indus-völgy, Sárga folyó menti övezet). Ennek jelentősége van napjainkban is, hiszen a Föld több mint 7,6 milliárd lakosának tekintélyes része most is a tengerpartok és a folyóvölgyek közelében él.

A Római Birodalomnak 54 millió lakosa volt. Az időszámításunk kezdetén a bolygónk népessége 100–300 millióra, 1650-ben mintegy 500 millióra volt tehető.

1776-ban 1 milliárd, 1945-ben 2,3 milliárd, 2006-ban 6,5 milliárd volt Földünk népessége. A növekedés rendkívüli méretű ütemét jól érzékelteti az a körülmény, hogy fokozatosan csökken az az időtartam, ami az újabb 1 milliárd fős emelkedéshez szükséges. Az előbbieknél megfelelően – csak az időszámítás kezdete óta – közel 1800 évre volt szükség ahhoz, hogy a Föld népessége elérje az 1 milliárd főt. Az ilyen méretű gyarapodáshoz most mindössze 12 év elegendő!

A jelenlegi népességnövekedést tekintve a század közepére a népességszám megközelíti, vagy el is éri a 10 milliárdot. A növekedés jelentős részben Afrika és Dél-Ázsia minimum 50%-ban muszlim lakosú 45 országának – már a jelenlegi lakosságszámot tekintve is – meghatározó országaiból ered. E térségen kívül Dél-Amerika és a karibi övezet fejlődő országai adják 2050-ig a népességgyarapodás több mint 90%-át. A gondot tehát kevésbé a népességszám, illetve annak emelkedése, inkább területi, regionális megoszlása okozza.

Ennek megfelelően a népességszám alakulását a Föld eltartóképességével kell összhangba hozni. Ehhez azonban számos fajsúlyos feltételnek maradéktalanul teljesülnie kellene. Csak példaszerűen utalok néhányra, ilyen:

- a hivatkozott területeken a kiugróan magas népességgyarapodás – a kínai megoldáshoz hasonló, rapid módon történő – leállítás, jelentős mértékű, humánus visszafogása;

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, professor emeritus; ny. r. vezérőrnagy.

- a demográfiai adatok mérsékelt növekedésének zömében a fejlett országok őslakosságára támaszkodó biztosítása;
- a fosszilis energiabázis használatának világviszonylatban való megállítása és néhány évtized alatt megvalósított megszüntetése;
- az előzővel egyidejűleg a megújuló energiák hasznosításának teljes körű elérése, ezzel a felmelegedés további erősödését okozó üvegházhatás jelentős méretű csökkentése;
- világméretű összefogással – a politikai és gazdasági érdekek teljes körű mellőzésével – különösen a trópusi országok felemelkedésének biztosítása;
- az élő természetben meglévő diverzifikáció csökkenésének, ennek következtében a tápláléklánc további károsodásának megállítása;
- a Föld tüdejének számító erdőterületek nagyságának világszerte megvalósított – az állatállomány és az ez iránti kereslet jelentős csökkentése útján történő – növelése, a károsodott ökoszisztémák helyreállítása, az életet jelentő ivóvízbázis megőrzése, a környezetszennyezés jelentős mértékű, vízben, földön, levegőben, világűrben történő csökkentése, az élelmiszer- és vízpazarlás, röviden a túlfogyasztás megállítása, visszafogása.

A problémát nem a feltételek objektív teljesíthetősége, hanem az azok elérésére törekvés szubjektív hiánya okozhatja.

Miként ezt valaki frappánsan megfogalmazta, arra a kérdésre, hogy a Föld hány ember életterének biztosítására képes, mekkora populáció eltartását tudja biztosítani, a válasz alapvetően és képletesen attól függ, hogy hányan részesítik előnyben a parkokat, és hányan a parkolóhelyeket...

Míg a fejlett világban a gyermek születése tudatos családtervezés eredménye, addig a fejlődő világ számos országában ez a hozzáállás szinte teljesen ismeretlen. A modern világban a technológiai korszerűsítésnek, az egészségügyi ellátás fejlődésének – egyebek mellett – az alacsonyabb halálozási ráta, különösen az alacsonyabb csecsemő- és gyermekhalandóság lett a következménye. Bő 200 évvel ezelőtt a születéskor várható átlagos élettartam nem érte el a 30 évet, ma jelentősen meghaladja a 70 évet is.

A népességnövekedés azonban megközelítőleg sem egyenletes eloszlású. A felsorolt területeken egy asszonynak 5-6 gyermeke születik átlagosan. A fejlett világ számos országában viszont a születések számának csökkenése következtében öregszik a társadalom. A termékenységi ráta Európában – a 2011-es Wikipédia-összegezés szerint – az aktuális népességszám fenntartásához szükséges 2,1-es arány alatt maradt. Ezt a szintet 117 ország érte el, illetve haladta meg. Közöttük nem volt európai! A kontinens demográfiai súlya az évszázad közepére a jelenlegi 12%-ról 7%-ra esik majd vissza. Az Európai Unió részesedése a globális GDP-ből szintén csökkenni fog. Európa megindult a demográfiai lejtőn, ami minél

meredekebb, annál kilátástalanabbá teszi a megállást. A világ növekvő népességén belül az egyre kisebb arányt képviselő Európa gazdasági és politikai súlya a fel-törekvő országok teljesítményétől függetlenül csökkenhet. Az ezzel összhangban álló pesszimista vélemény szerint: „A birodalmak versengésében mintha Európa egyszerre volna néző és tét” (ARON 2005, 381.). Már 2010 előtt lehetett olyan, talán eltúlzott véleményt hallani, miszerint a világ termelési központja: Kína, a világ kutatóközpontja: az USA, a világ szolgáltatóközpontja: India és a világ múzeuma: Európa. Mindez az előre jelezhetően emelkedő migrációs nyomás miatt növekvő biztonságpolitikai problémákat generálhat.

A helyenkénti népességnövekedésből, illetve népességcsökkenésből következően a túlnépesedés veszélye a globálisról – a nem kisebb problémát okozó – regionálisra változott. Miközben világviszonylatban – zömében a fejlett országok csökkenő reprodukciós rátája következtében – csökken a teljes termékenységi arányszám, a Föld népessége tovább növekszik. A két megállapítás között nincs ellentmondás, mert a hivatkozott folyamatban van néhány évtizednyi tehetetlenség tartalék, tehát a lendület, a fiatalos korstruktúra átmenetileg a reprodukciós ráta csökkenése mellett is lehetővé teszi a népességszám emelkedését.

Megállapítható tehát, hogy korunk demográfiai sajátosságait az egyes országok, régiók társadalmi, gazdasági fejlettségének szintje határozza meg. Ennek megfelelően a fejlett országok demográfiai viszonyait a várható életkor jelentős meghosszabbodása, míg a fejlődő, főként a szegény országokét alapvetően a népességszám rendkívüli megnövekedettsége jellemzi.

Thomas Robert Malthus brit demográfus és közgazdász 1798-ban megjelentetett *Tanulmány a népesedés törvényéről* című írásában már foglalkozott a túlnépesedés problémájával, s azt összefüggésbe hozta a javak, különösen az élelmiszertermelés korlátozott lehetőségeivel. Megállapítása szerint a népességgyarapodás következménye a létminimumon tartott bérek lesznek. Ha ezek mégis emelkednének, tovább nőne a népességszám, ami a létfenntartási cikkek hiányához és elkerülhetetlen életszínvonal-eséshez vezetne (BUCHHOLZ 1998, 69.). Álláspontja szerint a népességnövekedés mértani, exponenciális jellegű, az élelmiszer-előállítás csak számtani sornak megfelelően növekszik, ezért csak népességnövekedési akadályokkal (például háborúk, bűnözés, járványok, természeti katasztrófák, éhínség stb.) tartható fenn az egyensúly. Bár elmélete nem igazolódott be, de az nyilvánvalóvá vált, hogy a népesség féktelen gyarapodásával szemben bolygónk erőtartékai végesek, ami következményeit illetően azt jelenti, hogy utóbbira tekintettel a fenntartható fejlődés értelmezhetetlen és megvalósíthatatlan.

„Malthus nem számolt azzal, hogy a lakosság számának növekedése a csökkenő halálozási rátáknak is köszönhető” (BUCHHOLZ 1998, 75.). Nem számolt az agráriummal kapcsolatos szakmai ismeretek – korábban nem tapasztalt – bővülésével, de a mezőgazdasági termelés és az állattenyésztés technikai hátterének,

műszaki infrastruktúrájának látványos fejlődésével sem. Nem számolt azzal, hogy a jövőben a túlnépesedéssel érintett területeken élők zöme a mélyszegénység következtében, fizetőképes kereslet híján nem jut a számára szükséges és megtermelt javakhoz. Ennek megfelelően nem vette figyelembe azt, hogy a növekvő termelést követően az élelmiszerek eladása nagyobb problémát jelent majd, mint amekkorát – a piac szűkülése folytán – az élelmiszerárak csökkenése jelez. Ezért téves az egy főre vetített élelmiszer-előállítás „malthusi optimizmusnak” nevezett elvakító megközelítése, mert nem veszi figyelembe a túlnépesedett területeken az élelmiszerekhez hozzájutás katasztrofális helyzetét (SEN 2003, 321–323.).

A malthusi gondolatmenettel egyetértett a klasszikus angol közgazdaságtan egyik legjelentősebb alakja, David Ricardo is. A csökkenő földhozadék törvényének lényege az, hogy „[...] a növekvő népesség az élelmiszer-kereslet növekedéséhez vezet, ami arra kényszeríti a farmereket, hogy bevonják a művelésbe a kevésbé termékeny földterületeket, ez magasabb költségekkel jár, és az élelmiszerárak növekedését vonja maga után, ezért a munkásoknak magasabb fizetést kell adni, ami viszont csökkenti a vállalkozók hasznát, és növeli a legjobb földterületek bérleti díját” (BUCHHOLZ 1998, 99–100.). Függetlenül attól, hogy Ricardo idézett okfejtése csak a mezőgazdaság változatlan technikai infrastruktúrája mellett volt helytálló, a csökkenő földhozadék törvénye az 1914-es Európa gazdasági sajátságai között is érvényesült (KEYNES 2000, 53.).

Annak a megállapításnak a helytállóságát, miszerint a Föld vég nélkül nem kizsákmányolható, igazolja az ökológiai lábnyom mutató, amely a Föld, az egyes országok, a kontinensek viszonylatában méri annak az energiaforrásnak a mennyiségét, ami a fejlettség aktuális szintjén az önfenntartáshoz szükséges. A mutató tehát arra ad választ, hogy változatlan életszínvonal biztosításához mekkora föld- és vízterületre van szükség, ideértve az igényelt faanyagot, energiát, de a hulladékelhelyezést is. A Föld teljes lakosságára vetítve ez fejenként 1,7 hektárt jelent. Ezt a mennyiséget Földünk viszonylatában 2018-ban – az úgynevezett túllövési napon – augusztus 1-jén elértük. Az éves felhasználás jelenleg meghaladja a 2,7 hektárt! Magyarország viszonylatában ez a nap június 20-a! Megállapítható tehát, hogy az ökológiai lábnyom mutató sem az ország területével, sem az ott élő népességszámmal nem feltétlenül korrelál. Lehet nagy területen élő, magas lakosságszám mellett a mutató magas vagy alacsony, és fordítva. Például Luxemburgban ez a nap február 19-e, miközben az ország területe kevesebb mint 2600 km², a lakosságszám pedig mintegy 550 ezer főre tehető, s 2017-ben az egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében (közel 108 ezer amerikai dollár) az ország világszerte volt. Az ökológiai lábnyom és a termékenységi arányszám tekintetében a világátlag alapulvétele megtévesztő lehet. Az egy főre vetített – túlfogyasztásra utaló – ökológiai lábnyom nem jelenti azt, hogy például Afrikában csökkenteni kellene a fogyasztást. A helyzet azonos a termékenységi ráta esetében

is. Ennek – az elmúlt évtizedekben tapasztalt csökkenése ellenére – a magas arányából nem következik, hogy például Európában csökkennie kellene az emberek termékenységének.

Mind a gyors népességnövekedés, mind a gyors népességcsökkenés fenntarthatatlan helyzetet eredményez. A növekedés a terület eltartóképességének jelentős meghaladása, a csökkenés a népesség megszűnése, kihalása folytán teremthet ilyen helyzetet. Ebből következően a fenntarthatóság feltétele a népességszám és az adott terület eltartóképességének szimbiózisa. A történelem azt igazolta, hogy e feltétel figyelembevételének hiánya, vagyis ha a terület eltartóképességét az ott élők száma tartósan meghaladta, az kényszerű népvándorlást, ezen keresztül konfliktusok sorát generálta. A származási országokból történő elvándorlás következménye a tömeges kirajzás folyamányaként az érintett országok etnikai identitásának megváltoztatása volt.

Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsa (National Intelligence Council – NIC) *Global Trends* néven rendszeresen stratégiai elemzéseket készít. Ennek a következő közel két évtizedre vonatkozó, a jelenlegi trendekre épülő összefoglalója egyebek mellett megállapította, hogy a népességnövekedés főként Afrikát (57%) és Ázsiát (14,8%) érinti majd, ahol képzettség nélküli tömegek kívánnak belépni egy nem létező munkaerőpiacra.

A rendkívüli méretű népességnövekedés természetesen nem csak az előbbiekben jelzett területek jellemzője, de ebben a térségben markáns jelenség. A túlnépesedés okozta probléma a születésszabályozás révén Kínában megoldódni látszik. Hasonló törekvés a közeljövőben Dél-Ázsiában és Afrikában nem várható. Utóbbi földrészt a demográfusok a tizenévesek kontinensének is nevezik. Az afrikai népesség 41%-a 15 év alatti. Különösképpen a szülőképes korú nők száma magas. Nigériában a 15–19 éves lányok 40%-ának van gyereke. A szubszaharai Afrikában (Nyugat-, Közép-, Kelet-, Dél-Afrika) élők száma akár négyszeresére is nőhet a század végére. A felsorolt régiókban az átlagos élettartamnak a növekedését, illetve az egyes területek eltartóképességének mérsékelt emelkedését a termékenységi ráta ennek megfelelő csökkenése nem kísérte.

Több mint 100 jelenlegi és korábbi fejlődő országot átfogó kutatás eredménye alapján megállapítható, hogy a társadalom- és gazdaságépítés terén egyetlen ország sem volt sikeres a nagyon magas születési ráta párhuzamos csökkenése nélkül. Ez azt jelenti, hogy az országok fejlettségi állapota korrelál a népességstruktúrájukkal. Másképpen megfogalmazva: a minőségi lét feltétele a magas mennyiség csökkenése. Ennek megfelelően az országok gazdasági fejlettségének növekedésével – bár jelentős szóródást mutatva – csökken a születések száma. A fejlett világhoz tartozó országok zömében az tapasztalható, hogy az iskolázottsággal és ennek következtében a jövedelmek növekedésével a születések számának alakulása fordított arányú összefüggést mutat. A termékenységi ráta

csökkenésének hátterében a gyermekkori halálozás csökkenése, a szexualitás és a reprodukció szétválasztását lehetővé tevő korszerű fogamzásgátló módszerek elterjedése és hozzáférhetősége, továbbá a nők – egyre magasabb képzettségi szint melletti – munkaerőpiaci jelenléte és utóbbival összefüggésben a házasságkötés időpontjának kitolódása húzódik meg. Tehát a nők önérvényesítő erejének növekedésével a termékenység csökken.

Az alacsonyabb gyerekszám eléréséhez elengedhetetlen lenne:

- a nők családon belüli és társadalmi helyzetének megerősítése,
- az anyaságon túli, egyéb szerepvállalás lehetőségének biztosítása,
- a szükséges szexuális felvilágosítás,
- a jobb és színvonalasabb képzés, továbbá
- a gyermekhalandóság csökkentése.

Összegezve tehát megállapítható, hogy „a fejlődés a legjobb fogamzásgátló” (SEN 2003, 301., 331.).

Ha az utóbbit nem sikerül megvalósítani, a túlnépesedés visszafogása az említett régiókban vágyálom marad. Az 1000 újszülöttre jutó, 1 éves kor alatti halálozások kerekített éves száma a 2010-es években, Afganisztánban 149, Angolában 176, míg Svédországban 3 alatt maradt! A demográfiai átmenet lényege tehát a magas születési és halálozási ráták csökkentése. Megjegyzem, hogy miközben világszerte javul a halálozási arány mutatója, az AIDS, a malária és a tuberkulózis a mortalitás meghatározó tényezője marad Afrika számos országában az elkövetkező évtizedek során is.

A féktelen túlnépesedés rendkívül fajsúlyos következményekkel járó társadalmi rizikófaktor, s a régiók korstruktúráját évtizedekre előre meghatározza. A fejlődő országokban az ebből fakadó veszélyeket tovább fokozza a lakosság egyre nagyobb részének városokba áramlása. Ez új kihívásokat teremt a közlekedés, az egészségügyi ellátás, a levegőtisztaság és a közművesítés területén. Az urbanizációnak az az oka, hogy az ipar, a kereskedelem és a különböző szolgáltatások többsége a városokban koncentrálódik, s ennek révén az érintett populáció foglalkoztatása itt oldódhatna meg. A szakképzettség hiányában azonban ez a tömeg a munkaerőpiacon nem vagy alig talál lehetőséget. Utóbbitól függetlenül is a gyorsan növekvő munkaképes korú népesség lehetetlenné teszi, hogy ezzel egy időben jöjjenek létre munkahelyek a szélesebb körű munkanélküliség megelőzéséhez. A nagyvárosok nyomornegyedeit az éhség és a bűnözés uralja. Ezzel a sokasággal, különösen a 18 éven aluliak egyre növekvő tömegével sem az élelmiszer-ellátás, sem az egészségügyi ellátórendszer, sem az iskolai férőhelyek száma, sem a munkahelyteremtés nem képes lépést tartani. A környezetszennyezéssel és az energiagondokkal kapcsolatos probléma megoldását a féktelen túlnépesedés rendkívül megnehezíti. A túlzásfoltosság a nyomorszázon élő tömegek

körében társadalmi veszélyekkel járó – agresszivitásban levezetett – személyiség-torzulást eredményezhet.

A kilátástalan helyzet – a nyugtalanság állandósulásával, a diktatórikus módszerek és eszközök alkalmazásával sem megállítható – erőszakos atrocitások terjedésével jár. Mindez a környezet pusztulására és ennek is következtében az élelmiszer- és édesvízhiányra tekintettel már jelenleg is tömeges, Európát célba vevő, a jobb élet reményével kecsegtető elvándorlást generál, ami által morálisan is nehéz helyzetbe kerülnek az érintett célországok, amelyeknek – a származási országokhoz mért összehasonlíthatatlanul magasabb életszínvonala ellenére – a gazdasági lehetőségeik végesek. A befogadás nem megszünteti, hanem tartósítja, újratermeli a migrációt, mert azt a téves látszatot kelti, hogy a kialakított gyakorlat biztonságosan és folyamatosan – nehézséget okozó probléma nélkül – működtethető.

Az afrikai lakosságot 40-45%-ban kitevő muszlimok körében a féktelen népességnövekedés – a marokkói születésű Abdesszamad Belhadzs társadalomtudós, a Leuveni Katolikus Egyetem tanárának megállapítása szerint – szorosán kapcsolódik a juttatás-, illetve az ajándékgazdasághoz. A vagyon isteni eredetű, ezért a hívő számára az nem a munka ellenértéke. Minél nagyobb a vagyon, annál nagyobb részt kell visszajuttatni isteni célok megvalósítására. Ebből a vallási előírásoknak megfelelően cselekvő muszlimok részesülnek. A részesedésnek nem feltétele a munkavégzés, viszont elvárt a lehető legtöbb utód nemzése.² Ez tehát azt jelenti, hogy a népességgyarapodást a képzettség hiányában munkalehetőséghez alig jutó populáció létminimumának biztosításával garantálják. Egyebek mellett ezzel áll összefüggésben az a körülmény is, hogy a kontinensen az egy főre jutó GDP mintegy 2000 dollár évente, ami több országban csak 600 dollár körüli. A gyerekek már fiatalon dolgoznak, és ők gondoskodnak a létminimum szintjén – nyugdíjrendszer hiányában – az idős családtagok eltartásáról. A 2010-es évek Wikipédia-adatai azt dokumentálják, hogy az előzőekkel összefüggésben álló magas reprodukciós ráta mellett kirívóan alacsony az érintett országok GDP-mutatója.

A legmagasabb termékenységi rátával rendelkező 10 (valamennyi afrikai) ország közül Angolának a legmagasabb egy főre vetített GDP-je. Ezzel az ezt összegező 2018-as országlista 123. helyét foglalja el. 2011-ben az első 50 legmagasabb termékenységi rátával rendelkező ország közül 40 afrikai volt. Itt jegyzem meg, hogy az amerikai *Science Advances* című folyóiratban 2018 júliusában közölt kutatás eredménye szerint általánosságban minél alacsonyabb az egyes országokban az egy főre jutó GDP, annál nagyobb szerepe van a mindennapi életben a vallásnak. Bár nem kivétel nélkül, de az állítás fordítottja is igaz.³

² Lásd: SPEIDL 2016.

³ Lásd: DZINDZISZ 2018.

Irodalomjegyzék

- ARON, Raymond (2005): *Az elkötelezett szemlélő. Beszélgetések Jean-Louis Missikával és Dominique Woltonnal.* Budapest, Európa.
- BUCHHOLZ, Todd G. (1998): *Új ötletek halott közgazdászoktól.* Budapest, Európa.
- DZINDZISZ Sztefan (2018): Van-e összefüggés a gazdasági fejlettség és Isten között? *Napi.hu*, 2018. 09. 25. Elérhető: <https://bit.ly/33Y5PXf> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 13.)
- KEYNES, John M. (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei.* Budapest, Európa.
- SEN, Amartya (2003): *A fejlődés mint szabadság.* Budapest, Európa.
- SPEIDL Bianka (2016): A dzsihádban a bűntettek kegyes cselekedetek – Abdesszamad Belhadzs a Mandinernek. *Mandiner.hu*, 2016. 07. 27. Elérhető: <https://bit.ly/3am8N9p> (A letöltés dátuma: 2020. 01. 13.)